

Recenzent:

dr hab. Małgorzata Laskowska, prof. ucz.
Katedra Teorii, Języka i Etyki Mediów
Instytut Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
m.laskowka@uksw.edu.pl

Warszawa, 24.01.2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej pt.
„Medialne obrazowanie dylematów etycznych.
Studium analityczne komunikowanych wartości
w wybranych serialach nowej generacji”

przygotowanej przez mgr Kamilę Rączy
na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II
w Krakowie
pod kierunkiem promotora:
ks. prof. dra hab. Michała Drożdża i dr hab. Katarzyny Drąg
w dyscyplinie: nauki o komunikacji społecznej i mediach

Dylematy etyczne i serial, a dokładnie neoserial (serial nowej generacji), to dwa główne tematy recenzowanej rozprawy doktorskiej. Pierwszy to jeden z ulubionych zagadnień pisarzy, malarzy, filmowców i wszelkich innych twórców każdej epoki. Trudne wybory natury etycznej, wewnętrzne konflikty z tym związane, zmagania bohaterów to jest to, czym odbiorca zawsze był zainteresowany. Podejście do dylematów etycznych, sposób przeżywania czy rozwiązywania ich to również zagadnienie, którym interesują się badacze: psychologowie, teologowie oraz etycy. Natomiast mediatyzacja czy teatralizacja dylematów etycznych to zagadnienie, które z kolei jest dziś ważnym obszarem badawczym np. dla medioznawców, w tym szczególnie etyków komunikacji. Jest to badawczo interesujące, na ile oglądanie dylematów etycznych bohaterów serialu, filmu czy sztuki teatralnej prowadzi do utożsamiania się z tym bohaterem i jego problemem, a przede wszystkim wdrażania do swego życia korzystnych, dobrych moralnie działań

czy decyzji. W tym miejscu warto zaznaczyć, iż w naszej epoce – epoce tak wielu wątpliwości czy trudności z przekazem wartości, ich obecności bądź też ich brakiem w przestrzeni publicznej – podejmowanie naukowo zagadnień związanych dylematami etycznymi jest niezwykle ważne i bardzo potrzebne.

Drugi główny temat rozprawy doktorskiej mgr Kamili Rączy to seriale, a dokładnie neoseriale, czyli nowoczesne serie telewizyjne, nazywane serialami nowej generacji. Stanowią one dziś wyjątkowo popularny gatunek telewizyjny, charakteryzujący się wielowątkową narracją, złożonością niekiedy losów i osobowości bohaterów, angażującymi elementami emocjonalnymi oraz wysoką jakością produkcji, w tym zastosowaniem ciekawych technik audiowizualnych. I właśnie tego rodzaju seriale są nośnikiem wielu interesujących dylematów etycznych, dotyczących kwestii społecznych, kulturowych czy także politycznych, niekiedy również religijnych czy duchowych.

Pani mgr Kamila Rączy do wyżej opisanej problematyki nawiązała w rozprawie doktorskiej pt. „Medialne obrazowanie dylematów etycznych. Studium analityczne komunikowanych wartości w wybranych serialach nowej generacji”. Głównym założeniem pracy było scharakteryzowanie oraz zdefiniowanie „istoty medialnego obrazowania dylematów etycznych w oparciu o studium analityczne komunikowanych wartości w wybranych serialach nowej generacji” (s. 5; zob. także: s. 14, 187). Już w samym wstępie recenzji należy zaznaczyć, iż podjęty przez Doktorantkę temat jest aktualny, ale przede wszystkim pilny do zbadania, ważny społecznie i medioznawczo, co też odpowiednio wykazała i uzasadniła w pracy Autorka.

I. Opis i ocena struktury rozprawy

Praca liczy 461 stron; składa się z pięciu rozdziałów, poprzedzonych streszczeniem, słowami kluczowymi w języku polskim oraz angielskim i wstępem. Trzy pierwsze rozdziały mają charakter teoretyczny, dwa ostatnie – badawczy. W rozdziale pierwszym Autorka opisała podstawy teoretyczne filmowego obrazowania i komunikowania rzeczywistości, m.in. definiując tu najpierw medialny obraz rzeczywistości, następnie charakteryzując specyfikę obrazu jako komunikatu (semiologiczny status komunikacji filmowej), funkcjonalność obrazu jako narzędzie komunikowania oraz ukazując film jako sztukę obrazowania świata. W rozdziale tym Doktorantka zwróciła również uwagę na zagadnienie kreatywności twórców, zajmujących się filmem, a także komunikacyjnej i społecznej funkcji filmu.

W rozdziale drugim natomiast Doktorantka przedstawiła ujęcie teoretyczne serialu jako przestrzeni odwzorowywania rzeczywistości w perspektywie genologiczno-funkcjonalnej. Aby to zagadnienie dokładniej scharakteryzować, najpierw Autorka zdefiniowała pojęcie serialu w ujęciu gatunkowym, a następnie ukazała szczegółowy stan badań nad formatem serialowym w kontekście współczesnych gatunków medialnych. W tej części rozprawy doktorskiej Pani mgr Kamila Rączy opisała także rys historyczny serialu telewizyjnego, również jego strukturę, podział i ogólną charakterystykę. Odniosła się tu również do platform streamingowych jako aktualnych dystrybutorów seriali oraz do fandomu, czyli społeczności ich fanów.

W kolejnym rozdziale rozprawy doktorskiej Doktorantka nawiązała do zagadnienia serialu w perspektywie etycznej jako narzędzia komunikowania wartości. W celu opracowania tego zagadnienia Autorka najpierw zdefiniowała aksjologię jako teorię wartości, a następnie opisała fundamentalny i uniwersalny wymiar wartości w komunikowaniu. Zgłębiła tu także zagadnienie osoby jako wartości i normy w etyce komunikowania oraz funkcji etyki w kształtowaniu i normowaniu ludzkiego etosu. W tej części dysertacji Pani mgr Kamila Rączy odniosła się również do tematu dobra i zła archetypicznego w perspektywie sumienia jako bezpośredniej normy etycznej w tworzeniu i odbiorze serialu oraz normatywno-deontologicznego charakteru etyki w kontekście sytuacji problemowych, dylematów etycznych i sytuacji granicznych. W tym także rozdziale Doktorantka nawiązała do teoretycznych podstaw tytułowych

dylematów etycznych we współczesnych serialach oraz edukacji o charakterze etycznym poprzez serial w wychowaniu do wartości.

W rozdziale czwartym Autorka opisała szczegółowo metodologię badań własnych (cel, hipotezy i metody badawcze, organizacja badań, materiał badawczy – dobór i jego szczegółowy opis). W rozdziale piątym Doktorantka zaprezentowała wyniki przeprowadzonych badań: analizy ilościowej i jakościowej wybranych seriali w perspektywie komunikowanych wartości. Otrzymane dane empiryczne ukazano w pięciu częściach tematycznych: 1) Wartości w strategiach i działaniach politycznych – polityka w serialach („House of Cards”, „Rząd: Królestwo, władza i chwała”), 2) Instrumentalizacja wartości religijnych w przekazach neoseriali („Mesjasz”, „Młody Papież”), 3) Aksjologiczne wyzwania nowych technologii – nowe technologie w serialach („Black Mirror”, „Nowy wspaniały świat”), 4) Komunikowanie wartości ludycznych i hedonistycznych w serialach („Westworld”, „Squid Game”), 5) Wartości merkantylno-materialne w kontekście wartości rodzinnych („Breaking Bad”, „Ozark”).

Po tym rozdziale zamieszczono podsumowanie i wnioski z badań oraz zakończenie i następnie bibliografię podzieloną na następujące części: 1) Literatura przedmiotu; 2) Akty prawne; 3) Źródła internetowe. Następnie zamieszczono: Spis rysunków, tabel i wykresów i załączniki: 1) Klucz kategoryzacyjny, 2) Kwestionariusz wywiadu, 3) Wywiad ekspercki.

Taka struktura rozprawy doktorskiej jest metodologicznie poprawna: logiczna, spójna i w pełni uzasadniona. Układ poszczególnych rozdziałów również jest prawidłowy: zawierają one wstęp, rozwinięcie i krótkie podsumowanie, czyli klasyczną formę, nadającą przejrzystości prezentowanej treści. Dobrą praktyką jest rozpoczynanie rozdziałów cytatem, oddającą główne jego przesłanie (s. 32, 84, 140, 186, 285). Ich dobór to kolejny przykład bardzo starannego przygotowania rozprawy i posiadania pomysłu na nią, wykraczającego poza formalne wymogi pracy doktorskiej. Co do bibliografii zawsze można dyskutować na tym, ponieważ istnieją różne podejścia do jej podziału, poszczególnych kategorii. Według Recenzentki w bibliografii powinna być kategoria (najlepiej jako pierwsza) pt. „Źródła” i w niej wypisane analizowane seriale.

W ogólnej jednakże ocenie propozycja kategoryzacji literatury, ukazana w pracy, jest do przyjęcia.

II. Ocena merytorycznej zawartości rozprawy

Przechodząc do oceny merytorycznej rozprawy doktorskiej Pani mgr Kamili Rączy, w pierwszej kolejności należy wyraźnie zaznaczyć, iż praca jest bardzo dobra pod względem naukowym i badawczym. Stanowi ona studium etyczne na temat neoseriali, niemalże wyczerpujące temat, interesujące i ważne z perspektyw dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach.

Mając natomiast na uwadze bardziej szczegółowe elementy oceny merytorycznej, w pierwszej kolejności warto odnieść się do poprawnie sformułowanego tytułu rozprawy i celu badawczego. Autorka zapisała, iż „celem powyższej pracy jest ukazanie medialnego obrazu problemów etycznych na podstawie komunikowanych wartości w wybranych serialach nowej generacji” (s. 187). Można wprowadzić dyskusję, czy „ukazanie” to dobry wyrażenie dla opisu celu. Z opisu szczegółowego założeń metodologicznych rozprawy wynika, że zapewne chodziło o „określenie” medialnego obrazu. Ostatecznie jednakże należy uznać cel badawczy za poprawnie sformułowany.

W kolejnej części oceny merytorycznej rozprawy p. mgr Kamili Rączy warto odnieść się do stanu wiedzy Autorki, dostrzegalny po lekturze pracy, a także umiejętności zastosowania jej w poszczególnych częściach pracy. Doktorantka, uzasadniając wybór tematu, z jednej strony słusznie przywołała i uargumentowała tzw. lukę badawczą w zakresie obrazowania dylematów etycznych w neoserialach (s. 13), a z drugiej – bardzo szczegółowym stanem badań (s. 16-28) i w ogóle całą rozprawą przedstawiła bogactwo literatury na tematy związane z tytułem pracy. Tym oto sposobem Doktorantka sytuuje siebie w pozycji badacza biegłego w doborze literatury, wyszukując publikacje znane i mniej znane. Opis stanu badań, bogactwo i różnorodność przypisów, a przede wszystkim bibliografii stanowią tego potwierdzenie. Oprócz tego, co ważne, znalezionymi opracowaniami naukowymi, terminami, opisami teorii i badań o tematyce medioznawczej i etycznej Doktorantka posługuje się swobodnie,

kompetentnie, tworząc z nich istotne zależności, logiczne punkty styeczne, wpisujące się w temat rozprawy.

Powyższa uwaga odnosi się do kolejnej, mocnej strony recenzowanej rozprawy, a mianowicie do jej bardzo dobrze przygotowanej części teoretycznej, czyli rozdziałów: pierwszego, drugiego i trzeciego. Już sama w sobie ta część pracy stanowi cenne opracowanie filmowego obrazowania rzeczywistości, w tym szczególnie komunikowania wartości. I tym samym jest wartościowym, merytorycznym, naukowym wkładem w literaturę przedmiotu dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach oraz cenną pomocą dydaktyczną dla prowadzących zajęcia z komunikacji wizualnej, audiowizualnej, cyfrowej, filmoznawstwa, a przede wszystkim etyki komunikacji i mediów.

Przechodząc następnie do oceny metodologii badań, należy odnieść się to następujących ważnych kwestii:

1) Badania przeprowadzone przez Doktorantkę są niezwykle interesujące, ważne i w pewnym zakresie także nowatorskie. Badanie neoseriali jest jednym z ważniejszych zjawisk współczesnego pejzażu kulturowego. Już samo w sobie jest ono interesujące, ale kiedy uzupełnione są one wątkiem dylematów etycznych zyskują one jeszcze bardziej na znaczeniu. W tym sensie przeprowadzone przez Autorkę badania są cennym wkładem badawczym w dyscyplinę, które zdecydowanie warto popularyzować, w formie np. książki drukowanej. Dodatkowo, co ważne, wyniki z przeprowadzonej analizy zawartości zostały wzmocnione wywiadem pogłębionym z o. dr hab. Michałem Leganem OSPPE, zajmującym się naukowo m.in. *sacrum* w filmie, dramaturgią, czy bardziej „teodramatem”. Jego wypowiedź wnosi do pracy cenny filmoznawczy kontekst komunikacji wartości oraz sposobu interpretacji dylematów etycznych w scenariuszach filmowych.

2) Założenia metodologiczne: cel badawczy, hipotezy badawcze zostały poprawnie sformułowane. Prawidłowo również dobrano metody badawcze: zastosowano analizę zawartości w zakresie badań ilościowych, analizę dyskursu w zakresie badań jakościowych, deskresearch oraz metodę sondażową – wywiad pogłębiony, ekspercki. Wyczerpująco opisano wykorzystane w badaniach metody oraz uzasadnienie ich doboru i także organizację badań. Jak zaznaczyła Doktorantka:

„w badaniach oparto się na pełnym zakresie wytypowanego materiału, czyli wszystkich sezonach i odcinkach wybranych produkcji serialowych, które ukazały się w latach 2008-2022, co stanowi przedział 14. lat. Materiał badawczy zawiera 10 seriali, które zamykają się w sumie w 283. odcinkach. Jednostką klasyfikacji jest odcinek, czyli pełna wypowiedź. Za podstawę pomiaru uznaje się średni czas trwania odcinka. Jest to cel mający charakter poznawczy” (s. 198). Wybrane seriale, powstałe po 1999 roku, to: „House of Cards” (org. „House of Cards), „Rząd: Królestwo, władza i chwała” (org. „Borgen – Riget, MagtenogÆren”), „Mesjasz” (org. „Mesiah”), „Młody Papież” (org. „Young Pope”), „Black Mirror”, „Nowy wspaniały świat” (org. „New Brave World”), „Westworld, Squid Game” (org. „Korean: 오징어 게임;O-jing-eo Ge-im”), „Breaking Bad”, „Ozark”. Można tu oczywiście zadać pytanie o zasadność doboru tak dużej liczby seriali do analizy, ale można wnioskować, iż analiza 283 odcinków pozwala bardziej wyczerpująco, całościowo ukazać złożoność dylematów etycznych w neoserialach.

Mając na względzie metodologię badań, należy zwrócić jeszcze uwagę na poprawnie przygotowane narzędzia badawcze, czyli m.in. klucz kategoryzacyjny oraz kwestionariusz wywiadu pogłębionego. Klucz kategoryzacyjny zawiera starannie dobrane i uzasadnione kategorie analityczne, w tym dobrze sklasyfikowane pojęcie i rozumienie wartości, kategorie wyboru w sytuacjach problemowych i granicznych, niemalże wyczerpujące wykaz dylematów etycznych.

Poza tym, warto dodać, iż z rozprawy doktorskiej Pani mgr Kamili Rączy wynika w dużej mierze pozytywny obraz mediów, w tym szczególnie serialowych produkcji, co w przypadku opracowań z tematyki etycznej nie jest takie częste. Pozytywny, czyli m.in. edukacyjny, wspierający osobisty wzrost w codziennym zmaganiu się z różnego rodzaju wyzwaniami życiowymi. Jak słusznie napisała Autorka: „przywołane seriale mogą stanowić uzupełnienie wiedzy na temat wybranych zagadnień ujętych w formie wskazanych dylematów oraz problemów. Nie są one źródłem w sensie faktograficznym, jednak mogą być nośnikiem wiedzy na temat konkretnych aspektów, jak chociażby: relacja media-polityka, system polityczny danego kraju (Dania, Stany Zjednoczone), *life work balance*, lojalność, znaczenie życia ludzkiej istoty oraz wiele innych” (s. 404).

W przeprowadzonych badaniach Autorka wykazała, iż seriale nowej generacji obrazują dylematy etyczne poprzez komunikowane wartości, spełniają funkcję komunikacyjno-perswazyjną, seriale nowej generacji stanowią medium edukacyjno-popularyzatorskie w kontekście komunikowanych wartości, a także ukazują zagrożenia i narzędzia do rozwiązywania sytuacji problemowych. W związku z tym recenzowana praca stanowi bardzo cenną pomoc dla „nowej generacji” nauczania etyki komunikacji i mediów, w której coraz praktyczniej będą podejmowane zagadnienia dylematów etycznych z użyciem np. fragmentów analizowanych seriali. Jak zauważyła Autorka, „seriale da się (...) postrzegać jako swoiste eksperymenty myślowe, które odbiorcy mogą potraktować jako okazję do treningu władz moralnych. Wart podkreślenia jest fakt, że fikcja jako dramatyzacja rzeczywistości doskonale służy temu celowi. Daje bowiem bezpieczną przestrzeń do prowadzenia rozmów oraz dialogów o losach czy wyborach życiowych innych ludzi, podobnie jak plotka, jednakże w sposób nieszkodzący realnie istniejącym osobom” (s. 11).

W tym miejscu można zadać Pani mgr Kamili Rączy następujące pytania:

- 1) W jaki sposób – zdaniem Doktorantki – można wykorzystać analizowane seriale (czy bardziej ich fragmenty) w celach edukacyjnych w nauczaniu etyki komunikacji i mediów?
- 2) Mając na względzie analizowane seriale, jakie można wymienić najczęściej stosowane środki czy metody, wykorzystywane przez filmowców, w ukazywaniu złożoności dylematów etycznych?
- 3) Na ile i w jaki sposób – w opinii Doktorantki – sztuczna inteligencja, technologia i coraz bardziej zawiła architektura mediów wpływają na ekranizację – obrazowanie wartości oraz dylematów etycznych?

Podsumowując ocenę merytoryczną rozprawy doktorskiej pt. „Medialne obrazowanie dylematów etycznych. Studium analityczne komunikowanych wartości w wybranych serialach nowej generacji” Pani mgr Kamili Rączy, zdecydowanie należy ją uznać za bardzo wartościowe opracowanie.

III. Ocena strony formalnej rozprawy

Formalnie rozprawa doktorska Pani mgr Kamili Rączy jest przygotowana starannie oraz poprawnie. Struktura pracy jest logiczna, spójna, wyrażająca skrupulatne nawiązywanie do tematu. Kompetentnie warsztatowo przygotowane są także poszczególne tytuły, nagłówki rozdziałów i podrozdziałów. Każdy rozdział rozpoczyna się od wprowadzenia, potem jest jego rozwinięcie i następnie poprawnie zredagowane zakończenie, zawierające istotne dla danej części wnioski. Wstęp oraz zakończenie to bardzo ważne części dla każdego naukowego opracowania, w tym rozprawy doktorskiej. Charakteryzują się one konkretnymi cechami i wytycznymi. Wszystkie wymagane elementy tych części pracy zostały uwzględnione i poprawnie zredagowane. Zwrócić tu należy szczególną uwagę na wnioski – umiejętność wnioskowania i przejrzystego prezentowania wniosków u Doktorantki, czego odzwierciedleniem jest przede wszystkim zakończenie, a szczególnie treść na stronach 406-407, na których bardzo konkretnie wypunktowała to, co wynika z przeprowadzonych badań. Zdania te są konkretne, błyskotliwie i logicznie sformułowane.

Przechodząc następnie do języka i stylu pracy, warto podkreślić komunikatywny styl rozprawy – pracę się po prostu dobrze czyta, co nie oznacza, że jest łatwą lekturą. W całej rozprawie Autorka utrzymała styl naukowy, formalny. Zdania są poprawnie gramatycznie i stylistycznie skonstruowane, zrozumiałe oraz spójnie ze sobą powiązane. Tym oto sposobem narracja w pracy jest płynnie poprowadzona w całości, od pierwszej do ostatniej strony.

Prezentacja wyników badań – od strony formalnej – jest również poprawna, niekiedy bardzo szczegółowa, z uwzględnieniem danych ukazanych w tabelach oraz wykresach. Szczególnie cenne informacje można zauważyć w zbiorczych zestawieniach wyników, co rzeczywiście ułatwia ich końcowe odczytanie i pozwala zauważyć najbardziej znaczące rezultaty badań.

Podsumowując tę część recenzji, należy uznać, iż Pani mgr Kamila Rączy opanowała technikę pisania pracy doktorskiej, także w zakresie formalnym.

IV. Podsumowanie i wnioski końcowe

Biorąc pod uwagę zawartość teoretyczną i badawczą rozprawy doktorskiej Pani mgr Kamili Rączy pt. „Medialne obrazowanie dylematów etycznych. Studium analityczne komunikowanych wartości w wybranych serialach nowej generacji”, należy stwierdzić, iż spełnia ona wszelkie wymogi, stawiane dysertacjom doktorskim przez art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 Nr 65 poz. 595, z późn. zmianami). Doktorantka osiągnęła poziom wiedzy i umiejętności konieczne do uzyskania stopnia naukowego doktora. Stąd też wnoszę o przyjęcie rozprawy i kontynuację postępowania, zmierzającego do nadania Pani mgr Kamili Rączy stopnia naukowego doktora w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach.

Małgorzata Lorkowika